

Postoje k imigrantům a dopadům migrace v evropských zemích*

JANA CHALOUPKOVÁ, PETRA ŠALAMOUNOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, Praha

Attitudes towards Immigrants and the Impact of Migration in European Countries

Abstract: This article focuses on a comparison of attitudes towards migration in twenty European countries. It analyses data from the European Social Survey 2002. The first part of the article contains a summary of the available sources of data on migration and a brief outline of developments and the current state of migration in Europe. The second part looks at the question of whether attitudes towards immigrants are related to the numbers and structure of immigrants in a country and their economic situation. Three thematic areas are examined: 1) the host population's willingness to accept immigrants; 2) perceptions of the impact of immigration on the host country; 3) attitudes towards different forms of integration of immigrants. The findings indicate that Europeans are more willing to accept migrants that are of the same race (ethnic group) and from Europe than they are migrants of a different race (ethnic group) and from states outside Europe. The strongest unwillingness to accept people from other states and the strongest emphasis on the negative impact of immigration was observed in Greece and Hungary, while the strongest willingness to accept immigrants was found in Sweden and Switzerland and was connected with a more positive perception of the impact of immigration.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 1: 57–80

1. Úvod

Mezinárodní migrace je aktuálním tématem odborné i veřejné diskuse. Problematika migrace se dostává do popředí zájmu i v souvislosti s debatami o demografickém stárnutí obyvatelstva a populačním úbytku ve vyspělých zemích.¹ V rámci postupujících globalizačních procesů, rostoucího zintenzivňování celosvětových sociálních vztahů různých národů, států a regionů a zvyšující se mobility informací, kapitálu,

* Tato stať vznikla v rámci projektu Evropský sociální výzkum II. podpořeného grantem Grantové agentury ČR č. 403/04/1219.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Jana Chaloupková, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00, Praha 1, e-mail: jana.chaloupkova@soc.cas.cz a Mgr. Petra Šalamounová, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00, Praha 1, e-mail: petra.salamounova@soc.cas.cz.

¹ U nás se problematikou imigrace jako řešení demografické situace zabývala studie Rabušice a Burjanka [Rabušic, Burjanek 2003].

zboží i lidí se i dříve poměrně etnicky a kulturně homogenní evropské státy začínají potýkat s přílivem přistěhovalců, kteří pocházejí často z odlišných sociálních a kulturních prostředí. Vzhledem k tomu, že se dá předpokládat, že se intenzita migračních pohybů bude v budoucnu dále zvyšovat, budou i obyvatelé evropských zemí, které byly donedávna stranou hlavních migračních proudů, konfrontováni s přílivem migrantů.

Srovnání postojů, které zaujímají k problematice migrace obyvatelé dvaceti evropských zemí, umožňují data z Evropského sociálního výzkumu (ESS).² Součástí první vlny tohoto mezinárodního šetření, která byla realizována v roce 2002, byl i rozsáhlý modul týkající se postojů k migraci a k migrační politice. Hlavní důraz byl kladen na vnímání dopadů migrace na země, do kterých migranti směřují.³ Z tematických okruhů, kterým se toto výzkumné šetření věnovalo, se v této stati soustředíme jen na tři. Zajímá nás za prvé, jak se veřejnosti v jednotlivých evropských zemích staví vůči přílivu migrantů, a za druhé, jak hodnotí sociální, kulturní a ekonomické dopady imigrace na hostitelskou zemi. Dále se budeme věnovat tomu, jaké postoje obyvatelé evropských států zaujímají k formám integrace migrantů do své země. V této stati se pokoušíme hledat odpověď na otázku, zda existuje souvislost mezi postoji k migraci, které zastávají obyvatelé jednotlivých evropských zemí, a zkušeností země s imigrací a celkovou ekonomickou situací dané země. Obtíží tohoto přístupu je, že počet imigrantů v jednotlivých evropských státech není znám zcela přesně a vedle registrovaných imigrantů pobývá řada lidí v cílových zemích nelegálně. V první části stručně podáváme přehled vývoje a současného stavu migrace v Evropě a z důvodu problematické spolehlivosti a srovnatelnosti dat o mezinárodní migraci věnujeme pozornost i popisu používaných informačních zdrojů.

2. Vývoj a současný stav migrace v Evropě

V průběhu 20. století se Evropa změnila z původně emigračního regionu na oblast, do které směřují přistěhovalci [Martin, Widgren 2002].⁴ Z hlediska zkušenosti s me-

² Šetření Evropského sociálního výzkumu bylo provedeno ve dvaceti zemích. V našem příspěvku neanalyzujeme data za Izrael, který zpravidla nebývá zařazován mezi evropské země, a dále za Slovinsko, které není členem OECD, a proto nebyly dostupné některé údaje o migraci týkající se této země. Podrobnější informace o velikostech souborů v jednotlivých zemích, způsobu výběru respondentů apod. viz Úvodem k tematickému bloku The European Social Survey (ESS).

³ Dopady migrace mohou pociťovat i země, ze kterých migranti odcházejí. U veřejnosti v méně bohatých evropských zemích může například vyvolávat obavy struktura odcházejících lidí, především to, že zemi bude opouštět nejvzdělanější elita. Postoje k této problematice však nebyly předmětem tohoto mezinárodního šetření.

⁴ K shrnutí vývoje mezinárodní migrace v Evropě po druhé světové válce viz [Martin, Widgren 2002; Zimmermann 1995; Bauer, Lofstrom, Zimmermann 2000; viz též Rabušic, Burjanek 2003: 15].

zinárodní imigraci můžeme rozlišit dvě skupiny evropských zemí⁵ [Bauer, Lofstrom, Zimmermann 2000].

Mezi „starší“ evropské přistěhovalecké země patří předně země s postkoloniální imigrací (např. Velká Británie, Francie, Nizozemsko). Dlouhodobější zkušenost s přílivem migrantů mají i západoevropské státy, které hospodářský rozvoj v 60. letech a nedostatek pracovních sil vedl k najímání zahraničních hostujících dělníků z ekonomicky méně rozvinutých států jižní a jihovýchodní Evropy, z Maroka, z Turecka a z dalších. Pracovní migranti mířili především do Německa, ale i do Francie, Nizozemska či Švédska. Pobyt zahraničních pracovníků měl být podle původních záměrů dočasný, a přestože v důsledku ekonomické recese v 70. letech 20. století došlo k omezení jejich pracovních příležitostí, velká část pracovních migrantů se již nechtěla vracet do zemí svého původu a naopak k sobě začali přivádět členy svých rodin.

Druhou skupinu evropských zemí tvoří státy, které nemají dlouhodobou zkušenost s přílivem přistěhovačů a které se teprve v posledních desetiletích transformovaly z emigračních na imigrační země. Mezi „nové“ přistěhovalecké země patří např. Itálie, Irsko a Španělsko. Do těchto zemí se od konce sedmdesátých let začali vracet pracovní emigranti a od osmdesátých let se staly cílem i zahraničních migrantů [Bauer, Lofstrom, Zimmermann 2000]. Významné zvýšení migračních toků v Evropě nastalo počátkem devadesátých let, kdy se výrazně zvýšil příliv uprchlíků a žadatelů o azyl. Výrazné změny nastartoval pád komunismu v zemích střední a východní Evropy [Martin, Widgren 2002; Bauer, Lofstrom, Zimmermann 2000; viz též Rabušic, Burjanek 2003: 15]. Od devadesátých let se země středoevropského prostoru, které se před pádem komunismu řadily z hlediska mezinárodní migrace mezi státy převážně zdrojové,⁶ stávají vzhledem ke své geografické poloze zeměmi tranzitními a následně ve vzrůstající míře i zeměmi cílovými [Wallace 2002].

⁵ V celosvětové perspektivě jsou za tradičně přistěhovalecké země považovány Spojené státy americké, Kanada, Austrálie a Nový Zéland, pro jejichž zformování a rozvoj mělo přistěhovalectví klíčový význam a které jsou i nadále otevřené přílivu imigrantů.

⁶ Mezinárodní imigrace není ani pro země bývalého východního bloku fenoménem úplně novým. Zahraniční migrační pohyby před rokem 1989 byly však velmi omezené a regulované. Např. v České republice představoval významnou imigrační vlnu po druhé světové válce příchod více než dvou set tisíc tzv. zahraničních Čechů a Slováků, žijících v Maďarsku, bývalém SSSR, Rumunsku atd. V rámci poválečného osidlování pohraničí se přistěhovali zemědělští dělníci z Bulharska a Řecka. Před rokem 1989 do Československa přicházeli na základě mezinárodních dohod ze zemí socialistického bloku „zahraniční pracující“, aby vyplnili nedostatek pracovních sil v některých oborech. Jednalo se především o občany Vietnamu, Kuby, Angoly, Nikaraguy a Severní Koreje [Václavíková 2002].

2.1. Zdroje evropských dat o migraci

Srovnání úrovně imigrace do jednotlivých evropských států je komplikováno nejen rozdílnými metodami zjišťování počtu cizinců, ale i odlišnou interpretací toho, kdo je považován za imigranta. Obecně jsou mezi cizince řazeni lidé, kteří nejsou držiteli státního občanství daného státu.⁷ V nejširší definici, kterou používá Organizace spojených národů, je migrant ten, kdo žije mimo stát původu déle než jeden rok. Migranti jsou tedy nejen lidé, kteří se v cizí zemi usadili natrvalo, ale i ti, kteří do země přišli jen na omezenou dobu, např. za prací nebo za studiem.⁸ Hranice mezi dočasným a trvalým pobytem v hostitelské zemi není přitom vždy jasná.

Zjišťování počtu a struktury imigrantů závisí na praxi dané země. Jedním z nejvhodnějších zdrojů dat pro celoevropské srovnání jsou informace Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) získávané od národních koordinátorů. I tyto informace však čerpají z různých zdrojů dat, a jejich kvalita není proto zcela srovnatelná. Nejčastějším zdrojem dat o počtu a struktuře imigrantů, užíváním ve většině západoevropských zemí, jsou registry obyvatelstva. Ve státech jižní a východní Evropy a ve Švýcarsku se používají údaje za udělená povolení k trvalému a dočasnému pobytu. Dalším pramenem informací o přistěhovalcích jsou censy a výběrová šetření.⁹ Protože legislativa (např. vízová povinnost), která upravuje pobyt cizinců na území státu, do kterého přicházejí, se v jednotlivých zemích liší a liší se i v závislosti na zemi původu migrantů, mohou oficiální statistiky podhodnocovat určité kategorie cizinců. Navíc tyto statistiky nezahrnují cizince, kteří již občanství dané země získali. Podmínky, za kterých může příchodí jedinec obdržet občanství nové země, i délka čekací doby jsou přitom v jednotlivých evropských zemích různé. Rozdíly jsou i v tom, zda mají potomci přistěhovalců, kteří se narodili v hostitelské zemi, nárok na udělení občanství.

Zvláštní kategorií migrantů jsou uprchlíci, tedy jedinci, kteří splňují Ženevské úmluvy o právním postavení uprchlíků. Statistiky počtu a struktury žadatelů o azyl jsou zpravidla vedeny zvlášť a jsou zpracovávány na základě informací příslušných ministerstev.¹⁰

⁷ Tím se odlišují od příslušníků národnostních menšin, kteří jsou občany daného státu a od ostatních občanů se liší zpravidla jiným etnickým původem, jazykem, svěbytnou kulturou a tradicemi.

⁸ John Salt [2001] zařazuje mezi migranty i lidi, kteří odcházejí do jiných zemí za prací sezónně nebo přeshraniční pendlery.

⁹ Data OECD uvedené v tabulce 1 byla sesbírána na základě následujících zdrojů: v Belgii, Dánsku, Finsku, Lucembursku, Německu, Nizozemsku, Norsku, Rakousku a Švédsku vychází z registrů obyvatelstva. Statistiky z České republiky, Itálie, Maďarska, Polska, Portugalska, Španělska a Švýcarska čerpají ze statistik ministerstev o povolení k pobytu. Data za Řecko a Francii jsou ze sčítání lidu, údaje za Irsko a Spojené království pocházejí z šetření pracovní síly.

¹⁰ V některých zemích, např. v Německu a Nizozemsku, jsou ale mezi migranty započítáváni i žadatelé o azyl, kteří nežijí v zařízeních určených pro žadatele o azyl. V Norsku jsou mezi migranty zahrnuti všichni žadatelé o azyl bez ohledu na to, kde žijí.

Kromě legálně pobývajících přistěhovalců se ve všech evropských zemích objevuje imigrace nelegální. Celkový počet nelegálních imigrantů žijících v západní Evropě byl na počátku devadesátých let odhadován v intervalu 3,5 až 5,5 milionu [Drbohlav 2001b]. Dnes je toto číslo patrně ještě vyšší. Pro srovnání uveďme, že koncem devadesátých let se celkový počet cizinců usazených v západní Evropě pohyboval okolo 20 milionů [ibid]. Je tedy zřejmé, že nelegální přistěhovalectví představuje nezanedbatelnou složku celkových migračních toků. Podíl ilegálně žijících lidí v jednotlivých zemích není rovnoměrně rozmístěn. Například se odhaduje, že ve skandinávských zemích pobývá nelegálně jen velmi malá skupina migrantů, naopak v jižní Evropě přistěhovalci bez povolení k pobytu výrazně navyšují celkové počty imigrantů. Důvodem je především to, že skandinávské země jsou geograficky vzdálené migrantům z ekonomicky méně rozvinutých zemí a ve srovnání se státy jižní Evropy disponují vyspělejší registrací sociálně-ekonomické sféry života [Drbohlav 2001b]. Přestože je jasné, že počty nelegálních přistěhovalců mohou také významně ovlivňovat postoje k mezinárodní imigraci, pro velkou náročnost tvorby odhadů počtu nelegálních migrantů a nedostatek srovnatelných údajů o rozsahu nelegální migrace v jednotlivých evropských zemích není možné provést rozsáhlejší mezinárodní srovnání.

2.2. Přehled základních údajů o migraci ve sledovaných evropských státech

V současné době nejvíce lidí s jiným občanstvím než dané země pobývá převážně ve státech, které již mají dlouhodobou zkušenost s imigrací (tabulka 1). Specifické je Lucembursko, kde je každý třetí obyvatel cizinec. Vysoký podíl přistěhovalců je i ve Švýcarsku, kde přistěhovalci tvoří téměř pětinu populace. Relativně vysoké podíly imigrantů na celek populace jsou i v Německu, Rakousku a Belgii (kolem 8 až 9 %). Jen o málo nižší je podíl přistěhovalců v Řecku (7 %), přestože tato země patřila téměř po celé dvacáté století k tradičně emigrantským oblastem. Obecně je ale možné říci, že vyšší podíly migrantů a žadatelů o azyl jsou v bohatších evropských zemích.¹¹ Jihoevropské země (vyjma již zmíněného Řecka) mají naopak relativně nízké podíly legálně příchozích z jiných zemí. Nejméně imigrantů z celkového obyvatelstva je ze sledovaných zemí v postkomunistickém Maďarsku, České republice a Polsku, které otevřely hranice teprve v devadesátých letech. V České republice je podle oficiálních údajů každý padesátý člověk jiného než českého občanství. V Polsku činí oficiální podíl migrantů z celku obyvatelstva méně než 0,5 %. Zemí s poměrně nízkým podílem cizinců je i skandinávské Finsko.

Vedle celkového podílu imigrantů v zemi je důležitá i jejich struktura podle země (oblasti) původu, dosaženého vzdělání, náboženství, důvodů migrace a dalších. Data srovnatelná v celoevropském kontextu jsou dostupná podle zemí původu. Určitým problémem při srovnávání je fakt, že OECD zveřejňuje jen údaje za země původu, ze kterých do dané země přichází nejvíce migrantů. Méně zastoupené země

¹¹ Podíl migrantů významně koreluje s vyšší HDP (tabulka 4).

původu byly sloučeny do kategorie „ostatní země“. Protože každá země má specifickou strukturu přicházejících díky své geografické poloze a díky historické tradici (např. lidé přicházející z bývalých kolonií), bylo pro mezinárodní srovnání nutné země původu kategorizovat do určitých skupin. První skupinu tvoří migranti ze států Evropské unie (15 států, které byly členy v době sběru dat ESS¹²), z členských států EFTA a dále občané USA a Kanady. Další skupinu tvoří migranti z bývalých socialistických států střední a východní Evropy. Samostatně uvádíme podíly migrantů, jejichž zeměmi původu jsou státy bývalé Jugoslávie a bývalého Sovětského svazu. Ostatní přistěhovalci jsou tříděni podle kontinentů.

Obecně vzato, v bohatších evropských zemích je vyšší podíl migrantů ze zemí západní Evropy a USA než v ekonomicky méně rozvinutých státech (viz tabulka 4). Nejvíce imigrantů z bývalého socialistického bloku (včetně bývalé Jugoslávie a Sovětského svazu) je kromě zemí, které do východního bloku přímo spadaly, i ve státech, které s touto oblastí sousedí (např. v Řecku, Finsku, Rakousku). Imigranti z Afriky rovněž přesídlují do nejbližších destinací – zejména do států jižní Evropy a do Francie. V Německu převládají mezi přistěhovalci Asiaté, jmenovitě Turci. Jen ve čtyřech státech ze sledovaných dvaceti evropských zemí (v Lucembursku, Irsku, Belgii a Švýcarsku) převládali podle oficiálních statistik přistěhovalci z nejvyspělejších států.¹³

Významnou kategorii migrantů tvoří žadatelé o azyl. Počet žadatelů o azyl se během posledního desetiletí v jednotlivých státech významně měnil. Nejvýraznější nárůst v počtu žadatelů o azyl za posledních deset let nastal v Rakousku a Irsku. Naopak v Německu počet uprchlíků z důvodu zprísnění legislativy prudce klesá. Trvale nízký podíl žadatelů o azyl je v Polsku a v jihoevropských zemích. V roce 2002 žádalo v relativním vyjádření nejvíce lidí o azyl v Rakousku, kde evidovali téměř 50 žádostí na 10 000 obyvatel, ve skandinávském Švédsku a Norsku a ve Švýcarsku (více než 30 žádostí na 10 000 obyvatel). Počet žádostí o azyl v České republice byl v roce 2002 srovnatelný se situací v Německu a ve Francii.

3. Postoje vůči přistěhovalcům ve vybraných evropských zemích

Dřívější mezinárodní srovnání ukazují, že veřejnosti postkomunistických zemí se staví ve srovnání se západoevropany vůči přistěhovalcům odmítavěji a že v těchto zemích míra intolerance vůči skupinám odlišným od většinové populace dosahuje vyšších hodnot než v zemích západní Evropy [např. Rabušic 2000; Burjanek 2001; Wallace 2002]. Země jižní, střední a východní Evropy nemají na rozdíl od západoevropských zemí dlouhodobější zkušenost s migrací a je možné předpokládat, že se

¹² Nové členské země Evropské unie nebyly do této kategorie zařazeny, protože se odlišují historickým vývojem během posledního půlstoletí. Důležitým důvodem také je, že jejich přistoupení do Evropské unie bylo často spojováno s obavami z nárůstu pracovní migrace z těchto zemí do západní Evropy.

¹³ Je vysoce pravděpodobné, že počet migrantů pocházejících mimo vyspělé země by se v řadě evropských zemí při zahrnutí imigrantů, kteří v zemi žijí nelegálně, výrazně navýšil.

Tabulka 1. Podíl přistěhovalců v celkové populaci a struktura imigrantů podle oblasti původu (v procentech)

	podíl migrantů (v %)	Počet žadatelů o azyl na 10 tis. obyvatel	Struktura migrantů podle oblasti původu (celkem 100 %)							
			vysp. země	vých. Evropa	býv. Jugoslávie	býv. SSSR	Asie	Afrika	Lat. Amerika	ostatní
Lucembursko	37,5	23,5	77,9	*	*	*	*	*	*	22,1A
Švýcarsko	19,7	36,0	57,5	*	24,2	*	5,6	*	*	12,7
Rakousko	9,4	46,0	16,2	16,3	35,4	*	14,3	*	*	17,7
Německo	8,9	8,6	25,5	4,3	13,4	2,1	26,1	*	*	28,6A
Belgie	8,2	18,2	68,0	1,0	1,2	*	5,4	13,1	*	11,2
Řecko	7,0	5,1	11,8	66,8	0,7	5,3	11,5	2,1	0,4	0,1
Francie	5,6	8,6	36,6	*	*	*	6,4	34,8	*	22,2
Švédsko	5,3	37,0	41,7	3,3	5,6	*	14,6	2,0	2,1	30,7A
Dánsko	5,0	12,4	29,9	2,2	13,1	*	27,7	5,5	*	21,7
Spojené království	4,4	18,7	39,5	*	1,9	*	13,4	4,9	4,7	35,6
Nizozemsko	4,3	11,6	32,3	*	1,8	*	16,0	15,3	*	34,7s
Norsko	4,1	38,5	49,5	*	8,2	*	13,6	3,5	*	25,1
Irsko	3,9	29,7	61,4	*	*	*	*	*	*	38,6
Španělsko	2,7	1,5	25,5	2,2	*	*	3,3	21,2	21,5	26,3A
Itálie	2,4	1,3	14,0	18,4	2,7	*	13,6	19,5	2,2	29,7
Portugalsko	2,2	0,2	31,1	*	*	*	1,7	45,2	12,1	9,8
Česká republika	2,0	8,3	4,7	36,1	2,4	32,9	12,9	*	*	11,0A
Finsko	1,9	6,6	19,8	*	4,0	34,9	12,8	4,4	*	24,1
Maďarsko	1,1	6,3	11,0	39,6	9,3	7,7	8,4	*	*	23,6
Polsko	0,1	1,3	21,5	6,3	1,5	41,8	8,2	1,0	*	19,7A

Zdroj dat: OECD

Pozn.: Data jsou za rok 2001 s výjimkou dat z Německa, Irska, Polska, Spojeného království, která jsou za rok 2002, a za Francii (1999).

Údaje o počtu žadatelů o azyl jsou za rok 2002.

Ve státech označených písmenem A nebyla ve struktuře imigrantů zvláštní kolonka pro příchozí z Evropské unie. Imigranti ze zemí Evropské unie, které nepatřily mezi nejrozšířenější země původu migrantů v dané zemi, jsou zařazeni v kategorii "ostatní". Podíl přistěhovalců z nejvyspělejších států je proto v těchto zemích podhodnocen.

http://www.oecd.org/document/36/0,2340,en_2825_494553_2515108_1_1_1_1,00.html

http://www.statistics.gr/eng_tables/S1100_SAP_5_euro03.htm

<http://www.iss.uw.edu.pl/osrodki/cmr/wpapers/pdf/056.pdf>

nevnímají jako země, které by měly přijímat přistěhovalce. Na druhé straně nárůst podpory politických stran prosazujících zpřísnění imigrační politiky a i zvyšující se výskyt násilných útoků proti přistěhovalcům i sociálních nepokojů přistěhovalců samotných, který lze zaznamenat v posledním desetiletí v mnoha zemích západní Evropy, naznačuje, že i pro obyvatele západoevropských zemí je otázka přistěhovalectví velmi citlivá [Martin, Widgren 2002]. Tyto nálady v západní Evropě mohou být posilovány obavami z přílivu pracovních migrantů z nově přijatých zemí Evropské unie a z dalších států, kterých se týká její případné další rozšíření.

Rozdílné postoje k přistěhovalectví v evropských zemích jsou podmíněny řadou sociálních, ekonomických, politických i kulturních faktorů, např. charakterem politické kultury, mírou demokratičnosti společnosti.¹⁴ Lze ale předpokládat, že postojové klima k migrantům může být ovlivněno i podílem a strukturou přistěhovalců, kteří do země přicházejí.

Bohatá řada studií věnovala pozornost souvislostem postojů k migraci s individuálními sociálně-ekonomickými charakteristikami respondentů, zejména ekonomickým statutem, výší vzdělání, věkem, popřípadě sociálně-psychologickými charakteristikami. Shodují se na tom, že pozitivnější postoje k migraci zastávají lidé s vyšším vzděláním. Předpokládá se, že lidé s nižším vzděláním a s nízkým ekonomickým statutem se staví vůči přílivu migrantů negativněji, protože pro ně migranti představují konkurenty na pracovním trhu. Další vysvětlení zdůrazňují, že lidé s vyšším vzděláním jsou tolerantnější vůči přistěhovalcům a méně vyjadřují etnické či rasové stereotypy a předsudky. Bauer a kol. ve studii srovnávající postoje k přistěhovalcům ve dvanácti zemích OECD nenalezli, že by rozdíly postojů v jednotlivých zemích bylo možno vysvětlovat rozdílným vlivem individuálních charakteristik respondentů, jako je vzdělání nebo ekonomický status [Bauer, Lofstrom, Zimmermann 2000]. Naproti tomu jiné studie ukazují, že v bohatších zemích jsou lidé s vyšším vzděláním vůči migraci otevřenější a naopak v zemích s nižším hrubým domácím produktem je korelace vzdělání s pro-imigračními postoji negativní [Mayda 2004]. Podobně Clark a Legge, kteří zkoumali postoje k přistěhovalcům v Německu, dospěli k závěru, že v bývalém východním Německu ekonomický status ovlivňuje silněji postoje k přistěhovalcům než v západní části [Clark, Legge 1997].

Jen velmi málo vědeckých prací se však věnuje souvislostem postojů k imigrantům s charakterem přistěhovalectví v jednotlivých zemích a širšími ekonomickými a sociálními podmínkami daných států. Jedním z hlavních důvodů je na jedné straně nedostatek mezinárodně srovnatelných výzkumů zaměřených na problematiku přijímání imigrantů a vnímání dopadů migrace a na druhé straně relativně komplikovaná srovnatelnost mezinárodních dat o migraci.

¹⁴ Např. Rabušic dokládá, že neochota přijímat cizince a obecně symbolická sociální exkluze cizinců souvisí s úrovní interpersonální důvěry. Vychází z předpokladu, že pokud někdo nedůvěřuje lidem obecně, tak těžko bude tolerantně přijímat „jiné“ ve svém sousedství. V zemích, kde je intolerance vůči přistěhovalcům vyšší, je méně lidí přesvědčeno, že většinu lidí je možno důvěřovat. Vyšší úroveň interpersonální důvěry vykazují přitom obyvatelé vyspělých demokratických zemí [Rabušic 2000].

3.1. Otevřenost či uzavřenost vůči přistěhovalcům

Ve výzkumu ESS byli respondenti dotazováni na to, do jaké míry by měl jejich stát dovolit, aby do něj přicházeli přistěhovalci. Výhodou výzkumu ESS je, že v něm bylo zjišťováno, zda se liší ochota přijímat přistěhovalce z různých zemí původu. Dotazník obsahoval samostatné otázky na ochotu přijímat lidi přicházející z šesti kategorií zemí původu: 1. lidi stejného etnika/rasy, 2. lidi jiného etnika/rasy, 3. lidi pocházející z bohatších evropských zemí, 4. z chudších evropských zemí, 5. bohatších mimoevropských zemí a 6. chudších mimoevropských zemí. Respondentům byly předloženy čtyři možnosti odpovědí: 1. dovolit hodně lidem, aby sem přicházeli a žili tady, 2. dovolit to některým, 3. dovolit to malému počtu, 4. nedovolit to nikomu.¹⁵

Přestože se podíl souhlasu či nesouhlasu s tím, kolik imigrantů by mělo přicházet do země, liší podle toho, zda pocházejí z bohaté či chudé země či z oblasti kulturně odlišné, ochota přijímat přistěhovalce ze zemí různého původu spolu vzájemně vysoce koreluje. Lidé, kteří byli ochotni přijímat lidi z bohatých evropských zemí, souhlasili i s přistěhováním obyvatel z chudších evropských i mimoevropských oblastí. Naopak dotazovaní, kteří odmítali příchozí z chudých regionů, si nepřáli ani imigranty z ekonomicky vyspělejších zemí. Pro zjednodušení bylo proto možno vypočítat součtový index, který ukazuje celkovou míru otevřenosti či uzavřenosti přílivu migrantů (průměr hodnot odpovědí na šest sledovaných položek). Čím vyšší hodnoty index nabývá, tím méně je veřejnost v dané zemi nakloněná usidlování přistěhovalců.¹⁶

Tabulka 2 ukazuje hodnoty součtového indexu a dále procentní podíly respondentů z jednotlivých států, kteří odpověděli, že by jejich země neměla přijímat vůbec žádné nebo jen málo přistěhovalců sledovaných kategorií. Jako nejotevřenější se projeвили obyvatelé Švédska a Švýcarska. Zajímavým zjištěním je, že respondenti ze Švédska a Švýcarska častěji uváděli, že by raději dovolili přicházet lidem z chudších oblastí než z bohatších regionů. Švýcarsko je země s otevřenou azylovou politikou a rozvinutou tradicí humanitární pomoci. Pro Švédsko je typický velký důraz na toleranci k alternativním formám života a ke všem menšinám včetně národnostních.

Nejmenší ochotu přijímat jakékoli nové obyvatele naopak projevovali Řekové a Maďaři. Důvodů, proč právě zde panuje nejmenší ochota přijímat cizince, je více. Kromě faktu, že se obě tyto země staly cílovými zeměmi migrantů teprve nedávno,

¹⁵ Série otázek zněla: „Nyní s použitím této karty řekněte, do jaké míry by podle Vás měl(a) [název daného státu] dovolit, aby sem přicházeli a žili zde lidé: 1) stejné rasy nebo stejného etnika, jako je většina [příslušná národnost] lidí, 2) lidem jiné rasy nebo etnické skupiny, než je většina [příslušná národnost] lidí, 3) lidé z bohatších evropských zemí, 4) z chudších evropských zemí, 5) z bohatších mimoevropských zemí, 6) z chudších mimoevropských zemí. Anglické znění všech otázek v uvádíme v příloze.

¹⁶ Koeficient reliability (Crombachovo alfa) škály je 0,94. Hodnoty tohoto koeficientu vypočítané pro každou ze sledovaných zemí zvlášť dosahují podobných hodnot (pohybují se v rozmezí 0,90–0,97).

Tabulka 2. Otevřenost či uzavřenost příchodu migrantů? Součtový index a podíl odpovědí (v procentech) dovolit málo lidem a nedovolit nikomu podle jednotlivých kategorií

	Součtový index	stejně rasy/etnika	odlišné rasy/etnika	z bohatších evropských zemí	z chudších evropských zemí	z bohatších mimoevrop. zemí	z chudších mimoevrop. zemí
Švédsko	1,92	11,2	17,0	21,2	13,3	24,9	15,4
Švýcarsko	2,18	19,5	33,6	31,4	26,9	36,8	31,3
Itálie	2,23	29,6	36,3	31,4	34,7	31,5	38,1
Irsko	2,24	21,7	35,0	31,9	31,7	38,5	36,2
Německo	2,29	26,1	42,1	34,6	35,8	39,0	40,8
Norsko	2,29	28,2	43,5	37,3	33,3	44,9	38,4
Dánsko	2,30	25,1	51,5	30,7	43,5	41,3	53,8
Polsko	2,31	33,1	45,3	31,8	41,5	33,9	43,3
Španělsko	2,35	43,6	48,3	45,1	48,8	46,7	51,0
Belgie	2,40	31,7	44,8	38,9	38,1	45,1	43,7
Česká republika	2,42	44,1	53,1	34,3	46,0	34,7	48,7
Francie	2,46	35,1	45,4	43,0	42,6	52,2	48,8
Lucembursko	2,46	42,1	53,8	48,3	48,8	50,7	52,8
Nizozemsko	2,46	36,8	42,1	45,6	41,6	50,0	44,0
Spojené království	2,50	35,3	49,8	44,0	46,8	48,6	51,5
Finsko	2,52	41,7	62,7	50,2	53,6	58,8	60,1
Rakousko	2,59	55,2	66,2	57,1	61,1	63,4	64,9
Portugalsko	2,74	56,1	61,4	56,8	61,0	56,9	62,4
Maďarsko	2,88	50,6	86,2	70,3	83,6	76,5	88,0
Řecko	2,91	70,3	85,8	67,1	83,5	72,6	85,8

Zdroj: ESS 2002.

Pozn: dopočet do 100% tvoří odpovědi dovolit některým a dovolit hodně lidem.

Součtový index ochoty přijímat migranty tvoří průměr hodnot odpovědí na sledovaných šest položek. Nabývá hodnot na škále 1 (dovolit hodně lidem) – 4 (nedovolit nikomu).

může být důležitá i struktura příchozích. Do Řecka směřují především obyvatelé sousední chudé Albánie a do Maďarska míří zejména obyvatelé blízkého Rumunska. K negativnímu postoji vůči přistěhovalcům může přispívat i rozšířenost nelegální migrace a problémů, které s ní souvisí (např. v oblasti zaměstnanosti, kriminality atd.). Více než polovina lidí byla ochotna přijímat jen málo přistěhovalců nebo žádné také v Rakousku a Portugalsku. Relativně nízký souhlas s tím, aby přicházeli imigranti, byl i v Lucembursku, kde je každý třetí obyvatel cizinec. Česká republika se umístila zhruba uprostřed pořadí zkoumaných evropských států.

Celkově lze říci, že obyvatelé Evropy by raději přijímali přistěhovalce stejné rasy (stejného etnika) a že dávají přednost Evropanům před příchozími z jiných kontinentů. Největší rozdíly v ochotě přijímat migranty podle toho, zda se odlišují v rase či etniku od majoritní populace, byly v Dánsku.

3.2. Vnímání sociálních, kulturních a ekonomických dopadů imigrace: Přínosy či ohrožení?

Obvykle se předpokládá, že zdrojem negativních postojů vůči přistěhovalcům jsou dvě skupiny důvodů. První skupinu tvoří důvody ekonomické povahy. Příliv migrantů může ve veřejnosti vzbuzovat obavy ze zlevňování pracovní síly či omezování pracovních příležitostí pro domácí pracovní sílu. Druhým zdrojem odmítavých postojů vůči přistěhovalcům jsou etnické či rasové předsudky. V ESS bylo zjišťováno, do jaké míry představují migranti v očích veřejnosti ekonomické ohrožení a či naopak do jaké míry podle mínění veřejnosti přispívá příliv migrantů k růstu národní ekonomiky. Přílivem imigrantů se mění etnická, rasová i náboženská struktura obyvatelstva cílových zemí, a proto může nárůst imigrace vyvolávat obavy z ohrožení kulturní identity přijímající země.

Vnímání dopadů migrace na přijímající zemi bylo v ESS měřeno pomocí baterie šesti otázek.¹⁷ Respondenti měli vybrat odpověď na škále 0–10, jejíž nejnižší pól označoval postoj, že migrace má negativní dopady, a nejvyšší pól označoval přesvědčení, že dopady migrace jsou pro hostitelskou zemi pozitivní.

- A. Lidé, kteří sem přicházejí žít, většinou berou práci lidem v [název daného státu], nebo většinou pomáhají vytvářet nová pracovní místa?
- B. Většina lidí, kteří sem přicházejí žít, pracuje a platí daně. Využívají rovněž zdravotní služby a sociální zabezpečení. Když se vše zváží, myslíte, že lidé, kteří sem přicházejí, více čerpají, než vkládají, nebo více vkládají, než čerpají?
- C. Pro ekonomiku [název daného státu] je obecně špatné, nebo dobré, že sem přicházejí žít lidé z jiných zemí?

¹⁷ Tato baterie otázek obsahovala ještě sedmou položku „Když lidé opouštějí svoji zemi, aby přesídlili do [název daného státu], má to podle Vás z dlouhodobého hlediska na jejich zemi dobrý, nebo špatný vliv?“. Tato položka se ale týkala dopadů migrace na zemi původu a s ostatními položkami nekorelovala, proto byla z dalších analýz vyloučena.

Tabulka 3. Vnímání sociálních, kulturních a ekonomických dopadů imigrace

	A	B	C	D	E	F	Součtový index
Lucembursko	5,4	4,8	6,9	7,2	5,8	3,0	5,6
Švédsko	6,1	4,7	5,5	7,1	6,2	3,4	5,5
Finsko	5,1	4,1	5,3	7,3	5,3	3,4	5,1
Švýcarsko	4,9	4,2	5,9	6,2	5,2	2,9	4,9
Španělsko	4,8	4,8	5,4	5,9	4,8	3,3	4,9
Dánsko	5,6	4,1	4,8	5,8	5,5	3,3	4,8
Norsko	5,5	4,7	5,4	5,8	4,8	2,7	4,8
Rakousko	4,7	4,5	5,6	5,9	4,8	3,3	4,8
Itálie	4,6	5,0	5,3	5,3	4,5	3,6	4,7
Francie	5,0	4,4	5,1	5,3	4,6	3,5	4,6
Irsko	4,2	3,7	5,0	5,6	5,3	4,2	4,6
Nizozemsko	5,1	4,3	4,8	6,1	4,7	2,9	4,6
Polsko	3,9	4,1	4,5	6,2	5,2	3,3	4,6
Německo	4,2	3,9	5,2	6,2	4,9	2,9	4,6
Portugalsko	3,8	5,5	4,8	5,2	3,9	3,1	4,4
Belgie	4,3	4,0	4,6	5,8	4,3	3,0	4,3
Spojené království	4,4	3,9	4,4	5,2	4,6	3,6	4,3
Maďarsko	3,4	3,5	4,1	5,1	4,0	2,7	3,9
Česká republika	3,7	3,5	4,4	4,6	4,3	2,4	3,8
Řecko	2,8	3,2	3,7	3,6	3,4	1,9	3,1

Zdroj: ESS 2002.

Pozn.: průměr odpovědí na škále 0–10, kde 0 znamená negativní dopady a 10 pozitivní dopady

Součtový index dopadů migrace – průměr odpovědí na všechny položky

- Lidé, kteří sem přicházejí žít, většinou berou práci lidem v [název daného státu], nebo většinou pomáhají vytvářet nová pracovní místa?
- Většina lidí, kteří sem přicházejí žít, pracuje a platí daně. Využívají rovněž zdravotní služby a sociální zabezpečení. Když se vše zváží, myslíte, že lidé, kteří sem přicházejí, více čerpají, než vkládají, nebo více vkládají, než čerpají?
- Pro ekonomiku [název daného státu] je obecně špatné, nebo dobré, že sem přicházejí žít lidé z jiných zemí?
- Lidé z jiných zemí, kteří sem přicházejí žít, většinou narušují, nebo obohacují kulturu [název daného státu]?
- Lidé z jiných zemí, kteří sem přicházejí žít, dělají z [název daného státu] lepší, či horší místo pro život?
- Způsobují lidé z jiných zemí, kteří sem přicházejí žít, zhoršování, nebo zlepšování problémů spojených se zločinností v [název daného státu]?

- D. Lidé z jiných zemí, kteří sem přicházejí žít, většinou narušují, nebo obohacují kulturu [název daného státu]?
- E. Lidé z jiných zemí, kteří sem přicházejí žít, dělají z [název daného státu] lepší, či horší místo pro život?
- F. Způsobují lidé z jiných zemí, kteří sem přicházejí žít, zhoršování, nebo zlepšování problémů spojených se zločinností v [název daného státu]?

Nejdříve jsme ověřovaly, zda kulturní i ekonomické dopady spolu souvisí. Série faktorových analýz vypočítaných jak pro každou z dvaceti zemí zvlášť, tak i v celkovém datovém souboru ukázala, že všechny výše uvedené výroky sytí jeden společný faktor.¹⁸ Nelze proto říci, že by vnímání ekonomických a kulturních ohrožení představovalo konkurenční dimenze postojů k migraci. Z těchto výroků byl pro účely další analýzy zkonstruován součtový index dopadů migrace (průměr hodnot odpovědí na šest sledovaných položek). Čím menší hodnoty index nabývá, tím více je migrace vnímána jako ohrožení. A naopak čím je vyšší, tím více jsou zdůrazňovány pozitivní dopady migrace. Koeficient reliability škály (Crombachovo alfa) je 0,84.¹⁹

Důležité je si povšimnout, že průměrné hodnoty součtového indexu se pohybují spíše ve spodní polovině jedenáctibodové škály. Je tedy možné říci, že obyvatelé evropských zemí jsou přesvědčeni, že příchod migrantů přináší hostitelské zemi spíše negativa nebo při nejlepším, že se přínosy a ztráty, které s sebou migrace nese, vzájemně vyrovnávají. Relativně nejméně ohrožení příchodem migrantů se ze sledovaných zemí cítili obyvatelé Lucemburska a Švédska. Naopak nejvíce negativně pohlíží na důsledky migrace respondenti v Řecku, České republice a Maďarsku (tabulka 3).

Největší obavy vyvolává možný nárůst kriminality. Obyvatelé evropských zemí se přiklání k názoru, že příliv migrantů může mít za následek zhoršování problémů spojených se zločinností. Poměrně velké obavy, zvláště v zemích jižní Evropy a v zemích, které prošly v devadesátých letech ekonomickou transformací, panují ze zvyšování nezaměstnanosti domácího obyvatelstva. Naproti tomu ve většině sledovaných zemí převažuje názor, že přistěhovalci spíše obohacují kulturu země, než že ji narušovalo.

3.3. Souvislost postojů k migraci s ukazateli migrace a ekonomickou situací přijímající země

Je možné nalézt souvislost mezi podílem a strukturou migrantů v dané zemi a mezi postoji k přistěhovalcům? Souvisí postoje k migraci s ekonomickou situací země? Pro posouzení vlivů, které na makroúrovni ovlivňují postojové klima k migrantům ve sledovaných zemích, byl vytvořen agregovaný datový soubor, kde každá z analyzova-

¹⁸ Faktorová analýza byla provedena metodou hlavních komponent. Kritériem extrakce faktorů bylo charakteristické číslo vyšší než 1. V případě analýzy provedené na celkovém datovém souboru vysvětloval extrahovaný faktor 56 % celkové variance.

¹⁹ Kontrola reliability indexu byla provedena i zvlášť za každou sledovanou zemi. Koeficienty reliability (Crombachovo alfa) se pohybují od 0,74 po 0,88.

ných zemí tvořila jeden řádek. Agregovaný soubor obsahoval kromě dvou součtových indexů zkonstruovaných z postojových položek (index ochoty přijímat migranty a index vnímání dopadů migrace – viz výše) i ukazatele objemu a struktury migrace a ukazatel ekonomické situace sledovaných zemí (hrubý domácí produkt na osobu v paritě kupní síly za rok 2003).²⁰ Protože lze předpokládat, že postoje k problematice migrace může ovlivňovat i to, jací migranti do země přicházejí, byl do analýzy zahrnut nejen celkový podíl migrantů v populaci přijímající země, ale i to, jaký podíl migrantů přicházejících do země tvoří lidé ze zemí mimo západní Evropu a další nejvyspělejší státy (tj. mimo státy Evropské unie (15 států), sdružení EFTA, USA a Kanady) a počet žadatelů o azyl na deset tisíc obyvatel přijímající země (viz Tabulka 1). Migranti ze zemí, které jsou podobné přijímající zemi z hlediska vzdělávacího systému, jazyka nebo kultury, disponují přenositelnějším lidským kapitálem, a proto mohou mít lepší předpoklady pro ekonomickou i kulturní integraci v nové zemi. Imigranti z vyspělejších zemí jsou navíc zpravidla kvalifikovanější. Naopak ekonomická integrace přistěhovalců, kteří jsou přijímáni z humanitárních důvodů, může být obtížnější a pro hostitelskou zemi ekonomicky nákladnější [Bauer, Lofstrom, Zimmermann 2000], a proto může veřejnost v zemích, kde je vysoký počet zájemců o udělení azylu, pohlížet na důsledky přílivu přistěhovalců s většími obavami.

Je nicméně pravděpodobné, že postoje k imigraci může významně ovlivňovat i celá řada dalších faktorů, jako je např. již zmíněný rozsah nelegální imigrace nebo vzdělanostní a sociální struktura imigrantů. Důležitá je ale i celková úroveň informovanosti veřejnosti o procesu imigrace a počtu cizinců v zemi. Přistěhovalectví a s ním spojené problémy bývají častým tématem médií, ale lze jen těžko zjistit, jaká byla konkrétní situace v jednotlivých evropských zemích v době sběru dat a nakolik to ovlivňovalo dotázané.

Tabulka 5 ukazuje korelační koeficienty statistik týkajících se objemu migrace a její struktury, ekonomické situace země a postojů veřejnosti k migraci ve sledovaných evropských zemích. Na tomto místě je třeba zdůraznit, jak již bylo uvedeno dříve, že uvedené statistiky o počtu přistěhovalců neposkytují úplný obrázek o počtu pobývajících cizinců. Nejenom, že data o přistěhovalcích jsou v různých zemích sbírána různě, ale především proto, že nezahrnují údaje o nelegální, neregistrované migraci. Zkreslení při srovnávání jednotlivých zemí je navíc způsobeno skutečností, že tato chyba je rozprostřena nerovnoměrně, neboť objem nelegální migrace je ve sledovaných zemích různý. Právě existence početné komunity nelegálních přistěhovalců může významně přispívat k negativnímu vnímání dopadů imigrace ze strany majoritní veřejnosti. Vzhledem k tomu, že vyšší podíl migrantů i zájemců o udělení azylu směřuje do ekonomicky rozvinutějších evropských zemí a že je struktura migrantů z hlediska země jejich původu v zemích západní, jižní a střední a východní Evropy odlišná (např. v zemích jižní Evropy a postkomunistických zemích převažují migranti ze zemí bývalého východního bloku), kontrolovaly jsme při výpočtech korelací výši hrubého domácího produktu země.

²⁰ Zdrojem těchto údajů byly statistiky OECD.

Tabulka 4. Korelační analýza souvislosti postojů k migraci

	podíl migrantů	podíl migrantů mimo vosp. země	počet žadatelů o azyl na 10 tis. obyv.	součtový index ochoty přijímat migranty	součtový index vnímání dopadů migrace
podíl migrantů mimo vosp. země	-0,63				
počet žadatelů o azyl na 10 tis. obyv.	0,38	-0,50			
Součtový index ochoty přijímat migranty	-0,08	0,38	-0,39		
součtový index vnímání dopadů migrace	0,41	-0,50	0,42	-0,67	
HDP	0,77	-0,75	0,57	-0,31	0,64
parciální korelace (kontrolována výše HDP)					
podíl migrantů mimo vosp. země	-0,14				
počet žadatelů o azyl na 10 tis. obyv.	-0,11	-0,14			
součtový index ochoty přijímat migranty	0,26	0,23	-0,27		
součtový index vnímání dopadů migrace	-0,17	-0,04	0,09	-0,64	

Zdroj: Agregovaný soubor (ESS 2002, statistiky OECD).

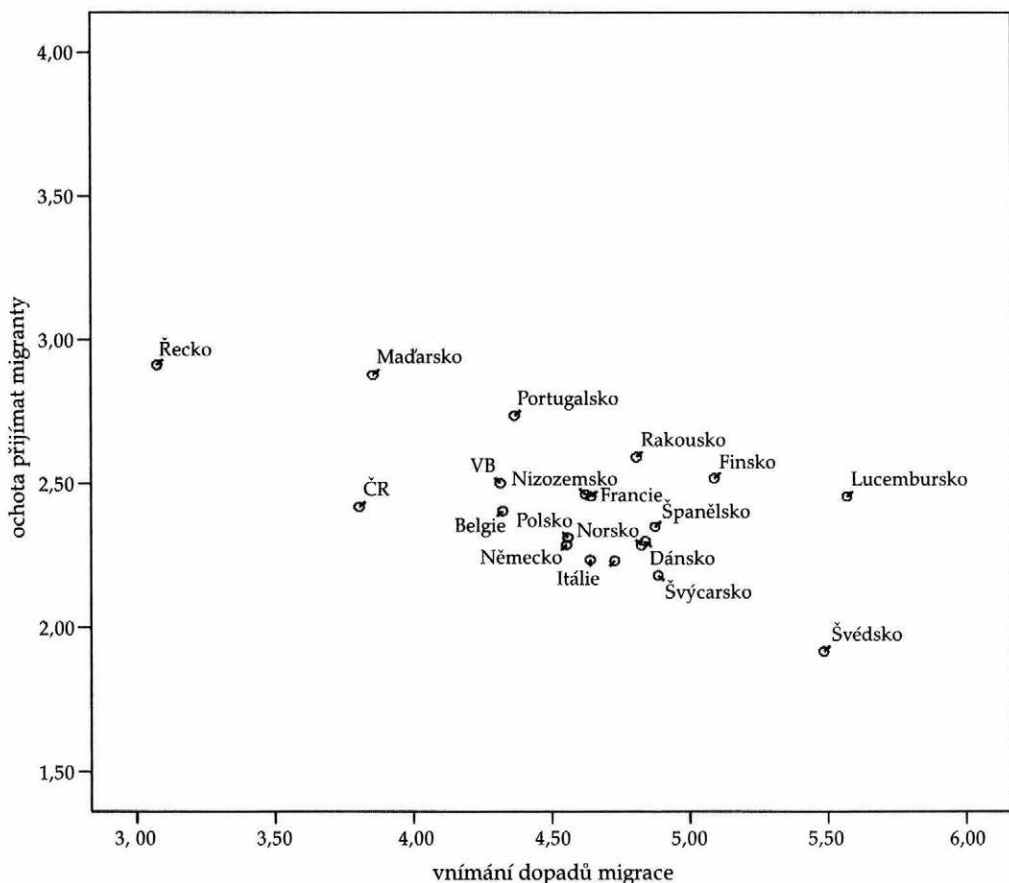
Pozn.: Pearsonovy koeficienty korelace, koeficienty parciální korelace (kontrolována výše HDP).

Součtový index ochoty přijímat migranty – čím vyšší hodnoty nabývá, tím odmítavější postoj k přílivu migrantů

součtový index vnímání dopadů migrace – čím vyšší hodnoty dosahuje, tím jsou dopady migrace vnímány pozitivněji

Existuje hypotéza, že se zvyšující přítomností a koncentrací cizinců v zemi klesá ochota populace hostitelské země akceptovat migranty [Gang, Rivera-Batiz, Yun 2002]. Korelace mezi výší podílu migrantů a žadatelů o azyl a ochotou přijímat cizince se ale neukázala jako významná. Může to dokládat to, že země, které jsou otevřenější přílivu přistěhovalců, více přistěhovalce přitahují. Teorie vysvětlující příčiny migrace zpravidla zdůrazňují, že při procesu rozhodování o migraci hrají roli dvě skupiny faktorů. Na jedné straně stojí faktory, které jedince „vypuzují“ ze země jeho původu (nebo ho v ní udržují) a na druhé straně faktory, které jedince „přitahují“ do potenciální přijímající země (popřípadě faktory, které ho od migrace do této země odrazují). Mezi faktory, které činí zemi pro migraci atraktivní, mohou být mimo jiných zejména ekonomická hlediska (možnost pracovního uplatnění, rozdíl

**Graf 1. Ochota přijímat přistěhovalce a vnímání dopadů migrace na hostitelskou zemi.
Průměrné hodnoty souhrnných indexů**

Zdroj: ESS 2002.

Pozn.: Index vnímání dopadů migrace: Čím vyšší hodnoty nabývá, tím veřejnost v dané zemi vnímá pozitivněji dopady migrace (průměr odpovědí na škále 0–10, kde 0 znamená negativní dopady a 10 pozitivní dopady).

Index ochoty přijímat migranty je průměr na škále 1 (dovolit hodně lidem) – 4 (nedovolit nikomu).

v úrovni mezd mezi mateřskou a cílovou zemí), ale i existence krajanských sociálních sítí v dané zemi, liberální imigrační politika a štědrý sociální stát a v neposlední řadě i celková „otevřenost“ země a ochota veřejnosti přijímat nově příchozí.

Otevřenost či uzavřenost veřejnosti vůči přistěhovalectví úzce souvisí s tím, zda v populaci přijímající země převažuje názor, že migrace je pro hostitelskou zemi přínosem nebo ohrožením. Čím silnější je přesvědčení, že jsou dopady přistěhovalectví na ekonomiku a další oblasti života v přijímající zemi spíše negativní, tím větší podporu veřejnost vyjadřuje omezení přílivu migrantů. Tuto souvislost ukazuje graf 1.

Analýza potvrdila, že příliv migrantů vyvolává v chudších evropských státech větší obavy z negativních dopadů migrace než v zemích ekonomicky vyspělejších. Naproti tomu vztah mezi ekonomickou situací země a ochotou přijímat přistěhovalce se ukázal jako poměrně slabý.

Zjištění rovněž dokládají, že negativněji jsou dopady migrace hodnoceny v zemích, kde mezi zahraničními migranty převažují přistěhovanci pocházející ze zemí mimo nejvyspělejší evropské a zámořské státy. Pokud ale kontrolujeme výši hrubého domácího produktu, tato souvislost se ztrácí, protože vyšší podíl přistěhovačů pocházejících ze zemí mimo nejvyspělejší státy je v ekonomicky méně rozvinutých evropských zemích. Výsledky nenaznačují, že by v zemích, kde je vysoký podíl žadatelů o azyl, veřejnost citlivěji vnímala možné negativní ekonomické, sociální a kulturní dopady přistěhovalectví. Naopak se zdá, že veřejnost v zemích, které „přitahují“ žadatele o azyl, nepovažuje ve srovnání s veřejnostmi ostatních evropských států migraci za ohrožení.

3.4. Postoje k problematice integrace imigrantů

Otevřenost či uzavřenost hostitelské země vůči přistěhovačům není spojena jen se souhlasem s pobytem cizinců, ale závisí i na tom, jaká práva jim společnost přiznává a nakolik je ochotna dovolit cizincům (i menšinám), aby si ponechali svoji kulturu, tradice a způsob života.

Je možné rozlišit tři modelové typy přístupů národních států k integraci imigrantů [Drbohlav 2001a; Barša 2003]: 1. asimilační model, 2. diskriminační model (model diferenční inkorporace), 3. multikulturní model (resp. kulturní pluralismus). S jistým zjednodušením lze tyto modely vyvozovat z francouzského, německého a britského přístupu [Barša 2003]. V současné době však dochází k určitým modifikacím těchto přístupů, a proto je třeba je považovat spíše za ideální typy, jejichž prvky se v realitě do jisté míry prolínají. První z přístupů, model asimilace, je charakteristický pro Francii. Předpokládá úplné rozpuštění skupinových specifíků do homogenního tělesa svobodných a rovných občanů. Přistěhovačům je umožněno získat občanství a práva a povinnosti příslušníka hostitelské země za cenu toho, že přijmou kulturní normy hostitelské země. Naproti tomu multikulturní přístup je založen na toleranci skupinové odlišnosti a přiznává imigrantům plná práva stejně jako

Tabulka 5. Postoje k problematice integrace přistěhovalců. Kulturní a právní integrace

	pro zemi je lepší, když téměř všichni sdílí stejné zvyky a tradice	lidé, kteří sem přesídlili, by měli mít stejná práva jako všichni ostatní
Švýcarsko	35,4	46,8
Švédsko	36,5	86,1
Německo	39,2	58,7
Rakousko	39,9	56,6
Lucembursko	41,2	76,2
Norsko	42,6	81,4
Nizozemsko	43,6	65,2
Irsko	43,6	75,0
Spojené království	44,7	67,3
Dánsko	46,3	79,4
Itálie	50,7	70,2
Francie	52,1	62,0
Belgie	54,1	56,9
Finsko	54,3	71,8
Maďarsko	57,3	40,4
Španělsko	58,1	73,9
Česká republika	69,9	72,4
Portugalsko	71,3	79,7
Polsko	71,5	70,5
Řecko	83,4	65,9

Zdroj: ESS 2002.

Pozn: Odpovědi rozhodně a spíše souhlasím (v procentech)

příslušníkům majoritní společnosti, ale přitom jim umožňuje ponechat si své specifické kulturní rysy. Mezi evropské země, které se přihlásily k politice kulturního pluralismu, patří Velká Británie, Nizozemsko a Švédsko. Poslední z uvedených modelů, diskriminační model (model přechodné diferencované inkorporace), je typický např. pro Německo a Rakousko. Je založen na předpokladu, že pobyt imigrantů v hostitelské zemi je jen dočasný. Tento přístup odlišuje ekonomické zapojení imigrantů do společnosti od jejich občansko-politického zapojení a kulturní integrace. Imigrantům sice zaručuje základní lidská a sociální práva, ale získání občanství je velmi obtížné [Barša 2003].²¹

²¹ Výše uvedené přístupy představují, jak již bylo zmíněno, ideální typy a zvláště v posledním desetiletí jsou jejich principy podrobeny rozsáhlé debatě a do značné míry se přehodno-

Ve výzkumu ESS měli respondenti vybrat na škále 1–5, kde 1 znamenala rozhodný souhlas a 5 rozhodný nesouhlas, do jaké míry souhlasí s tím, že je pro zemi lepší, že všichni sdílejí stejné zvyky a tradice. To umožňuje srovnat evropské země podle toho, jak upřednostňují kulturní homogenitu, či naopak, do jaké míry se přiklání ke kulturnímu pluralismu. Dále byla na stejné škále zjišťována odpověď na dotaz, zda by lidé, kteří do země přesídlili, měli mít stejná práva jako ostatní. Podíl respondentů, kteří rozhodně či spíše souhlasili s těmito výroky, uvádí tabulka 6.

Souhlas s názorem, že je pro zemi lepší, když všichni sdílejí stejné zvyky a tradice, byl nejsilnější ve státech jižní Evropy a ve zkoumaných zemích bývalého socialistického bloku. Současně ale byli respondenti v těchto zemích ochotni přiznávat přistěhovalcům stejná práva, jako mají ostatní. Výjimkou bylo Maďarsko, kde respondenti vyjadřovali nejnižší míru souhlasu s udělením stejných práv příchozím ze všech sledovaných států. V Německu, Rakousku, Belgii a Švýcarsku respondenti naopak relativně méně podporovali výrok, že pro zemi je lepší, když všichni sdílejí stejné zvyky a tradice. Respondenti z těchto zemí byli ale zároveň méně ochotni udílet cizincům stejná práva. Dotázaní ze skandinávských zemí byli nejčastěji ochotni uznat imigrantům stejná práva a akceptovat rozdílnost zvyků a tradic.

4. Závěr

S přílivem migrantů jsou s různou intenzitou konfrontovány téměř všechny evropské země. Změny spojené s imigračními toky s sebou nesou jak rizika zvyšování ekonomické a sociální nejistoty a nebezpečí vzniku možných konfliktů, tak i možné přínosy pro hostitelské země.

Názory veřejností jednotlivých evropských zemí na to, v jaké míře by do jejich země měli přicházet migranti, se rozcházejí. Jako nejméně otevření vůči potenciálním přistěhovalcům se ukázali obyvatelé Řecka a Maďarska. Češi, a to i přesto, že vnímají dopady migrace s podobnými obavami jako Maďaři, vyjadřovali větší ochotu přijímat přistěhovalce a přibližovali se tak úrovni postojů obyvatel v západoevropských zemích. Nejpříznivější postoje vůči imigraci deklarují Švédové a Švýcaři. V šetření ESS byla zjišťována ochota přijímat přistěhovalce podle toho, zda jsou stejné či odlišné rasy či etnika jako většinová společnost a dále podle toho, jestli pocházejí z bohatších či chudších, evropských či mimoevropských zemí. Přesto, že postoje k přistěhovalcům z různých oblastí původu jsou úzce spojeny a ti, kteří nevítají příchozí z jedné oblasti původu, nejsou zpravidla nakloněni ani dalším přistěhovalcům, obecně platí, že obyvatelé evropských zemí jsou ochotnější přijímat migranty stejné rasy a lidi, kteří pocházejí z jiných evropských států, než ty, kteří jsou rozdílné rasy nebo pocházejí z mimoevropských států.

cují. Především lze zaznamenat, zejména v Nizozemsku a Velké Británii odklon od multikulturalismu k důrazu na individuální občanskou integraci přistěhovalců [Baršová 2005]. Rovněž Německo usnadnilo získání německého státního občanství dětem cizinců narozeným na německém území.

Analýzy nepotvrdily, že by obyvatelé zemí, kde je podíl přistěhovalců vyšší, více podporovali omezení migračních proudů. Důležitějším faktorem, který se podílí na tom, zda je vyjadřována podpora omezení migrace, je hodnocení dopadů migrace pro hostitelskou zemi. Zjištění dokládají, že negativněji vnímali dopady imigrace obyvatelé ekonomicky slabších zemí jižní Evropy a respondenti v Maďarsku a v České republice, kde převládají přistěhovalci z méně vyspělých zemí.

Data z Evropského sociálního výzkumu rovněž dokládají různé postoje k problematice integrace přistěhovalců v evropských zemích. Zatímco respondenti ze severovýchodních států jsou ochotni přiznávat příchozím stejná práva, jako má majorita, a současně nepovažují za lepší pro společnost, když všichni sdílejí stejná zvyky a tradice, obyvatelé většiny západoevropských států se sice staví otevřeně ke společnostem skládajícím se z více kultur, ale jsou méně nakloněni přiznávat migrantům stejná práva. Naproti tomu obyvatelé jihoevropských zemí, Polsko a České republiky se spíše přiklání k názoru, že pro zemi je lepší, když všichni sdílí stejné zvyky a tradice, ale zároveň se však domnívali, že přistěhovalci by měli mít stejná práva jako většina.

JANA CHALOUPOKOVÁ absolvovala bakalářské studium humanitní vzdělanosti na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze (2002) a magisterské studium sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (2005), kde v současné době pokračuje v doktorském studiu. Od roku 2002 je odbornou pracovnící v oddělení Hodnotových orientací ve společnosti Sociologického ústavu AV ČR. Zaměřuje se na sociologii rodiny, zejména na otázky dělby rolí v rodině, a na výzkum hodnot a postojů.

PETRA ŠALAMOUNOVÁ vystudovala v roce 2001 demografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze a nyní zde pokračuje v doktorském studiu. Od roku 2003 je odbornou pracovnící v oddělení Hodnotových orientací ve společnosti Sociologického ústavu AV ČR. Zaměřuje se na demografické analýzy a sociologii rodiny a dále na výzkum hodnot a postojů.

Literatura

- Barša, P. 2003. *Politické teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Baršová, A. 2005. „Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět?“ Konferenční příspěvek [online]. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identity*. Praha, Masarykova kolej, 24. 1. 2005. [cit. 20. 9. 2005] Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=223608>
- Bauer, T. K., M. Lofstrom, K. F. Zimmermann. 2000. *Immigration Policy, Assimilation of Immigrants and Native's sentiments towards Immigrants: Evidence from 12 OECD-Countries*. IZA Discussion Paper 187. Bonn: IZA.
- Burjanek, A. 2001. „Xenophobia among the Czech Population in the Context of Post-Communist Countries and Western Europe.“ *Czech Sociological Review* 9 (1): 53–67.

- Clark J. A., J. S. Legge, jr. 1997. „Economics, Racism and Attitudes toward Immigration in the New Germany.“ *Political Research Quarterly* 50 (4): 901–917.
- Drbohlav, D. 2001a. „Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů)“ Pp. 17–30 in T. Šišková (ed.) *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál.
- Drbohlav, D. 2001b. „Evropa a proces mezinárodní migrace.“ *Integrace* 1 (4): 5–10.
- Gang I. N., F. L. Rivera-Batiz, M. S. Yun. 2002. *Economic Strain, Ethnic Concentration and Attitudes Toward Foreigners in the European Union*. IZA Discussion Paper 578. Bonn: IZA.
- Martin P., J. Widgren. 2002. „International Migration: Facing the Challenge“ *Population bulletin* 57 (1): 3–40.
- Mayda, A. M. 2004. *Who is Against Immigration? A Cross-Country Investigation of Individual Attitudes toward Immigrants*. IZA Discussion Paper 1115. Bonn: IZA
- Rabušic, L. 2000. „Koho Češi nechťejí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti.“ *Sociální studia* 5: 67–65.
- Rabušic L., A. Burjanek. 2003. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Salt, J. 2001. *Current Trends in International Migration in Europe* [online] – Strassbourg: Council of Europe. [cit. 1. 6. 2005] Dostupné z: <www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports>.
- Václavíková, A. 2002. „Cizinci na trhu práce v České republice na přelomu tisíciletí.“ Pp. 271–275 in O. Šrajerová (ed.) *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea.
- Wallace, C. 2002. „Opening and Closing Borders: Migration and Mobility in East-Central Europe.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28 (4): 603–625.
- Zimmermann, K. F. 1995. „Tackling the European migration problem.“ *Journal of Economic Perspective* 9 (2): 45–692.

Zdroje dat

- OECD. 2003. *International Migration Data* [online]. Paris: OECD. [cit. 1. 6. 2005]. Dostupné z: <www.oecd.org/document/36/0,2340,en_2825_494553_2515108_1_1_1_1,00.html>.
- EUROSTAT. 2001. *Population Census 2001 – Tables for EUROSTAT* [online]. [cit. 1. 6. 2005]. Dostupné z: <http://www.statistics.gr/eng_tables/S1100_SAP_5_euro03.htm>.
- Kepinska, E. 2004. *Recent Trends in International Migration. The 2004 SOPEMI Report for Poland* [online]. Warsaw: Faculty of Economic Sciences, Warsaw University [cit. 1. 6. 2005]. Dostupné z: <www.iss.uw.edu.pl/osrodki/cmr/wpapers/pdf/056.pdf>.

Příloha

Formulace zkoumaných otázek v anglickém znění

1. Ochota přijímat migranty

- D4.** Now, using this card, to what extent do you think [country] should allow people of the same race or ethnic group as most [country] people to come and live here?
- D5.** How about people of a different race or ethnic group from most [country] people? Still use this card.
- D6.** Now, still using this card, to what extent do you think [country] should allow people from the richer countries in Europe to come and live here?
- D7.** And how about people from the poorer countries in Europe? Still use this card.
- D8.** To what extent do you think [country] should allow people from the richer countries outside Europe to come and live here? Use the same card.
- D9.** And how about people from the poorer countries in Europe? Still use this card.
- D10.** To what extent do you think [country] should allow people from the richer countries outside Europe to come and live here? Use the same card.
- D11.** How about people from the poorer countries outside Europe? Use the same card.

KARTA: Allow many to come and live here

Allow some

Allow a few

Allow none

2. Dopady migrace

- D25.** Using this card, would you say that people who come to live here generally take jobs away from workers in [country], or generally help to create new jobs?

Take jobs away	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Create new jobs
----------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----------------

- D26.** Most people who come to live here work and pay taxes. They also use health and welfare services. On balance, do you think people who come here take out more than they put in or put in more than they take out? Please use this card.

Generally take out more	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Generally put in more
-------------------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----------------------

D27 Would you say it is generally bad or good for [country]'s economy that people come to live here from other countries? Please use this card.

Bad for economy	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Good for economy
--------------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---------------------

D28 And, using this card, would you say that [country]'s cultural life is generally undermined or enriched by people coming to live here from other countries?

Cultural life undermined	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Cultural enriched
--------------------------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----------------------

D29 Is [country] made a worse or a better place to live by people coming to live here from from other countries? Please use this card.

Worse place to live	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Better place to live
---------------------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----------------------------

D30 Are [country]'s crime problems made worse or better by people coming to live here from other countries? Please use this card.

Crime problems made worse	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Crime problems better
---------------------------------	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----------------------------

D31 CARD 33 When people leave their countries to come to live in [country], do you think it has a bad or good effect on those countries in the long run? Please use this card.

Bad for those countries in the long run	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	Good for those countries in the long run
---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	--

3. Postoje k problematice integrace imigrantů

Using this card, please say how much you agree or disagree with each of the following statements.

D22. People who have come to live here should be given the same rights as everyone else.

KARTA: Agree strongly

Agree

Neither agree or disagree

Disagree

Disagree strongly

Using this card, please tell me how much you agree or disagree with each of these statements:

D40. It is better for a country if almost everyone shares the same customs and traditions.

KARTA: Agree strongly

Agree

Neither agree or disagree

Disagree

Disagree strongly